

Нажимидинова А.Э.

ЭЛДИК ТАРБИЯНЫН ИНСАНДЫ АР ТАРАПТУУ ТАРБИЯЛООДОГУ МААНИСИ

Нажимидинова А.Э.

ЗНАЧЕНИЕ НАРОДНОГО ВОСПИТАНИЯ ВО ВСЕСТОРОННЕМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ

A.E. Nazhimidinova

THE VALUE OF NATIONAL EDUCATION IN A COMPREHENSIVE THE EDUCATION OF THE INDIVIDUAL

УДК:627/45-96

Бул макалада улуттук тарбиянын идеял инсандын мүнөзүн өнүктүрүп өстүрүүдөгү айрым маселелери жөнүндө баяндалды.

Адам жок дегенде өзүнө кызыгат. Чынында, адам өзү кызыккан көптөгөн нерселерге караганда чебер, табышмактуу жана сырдуу жаратылган. Адам баласы адамдын сырларын, табышмагын таппай туруп, башка билинбеген нерселерге акылы менен ой жүгүртүп көрөт. Кызыгуубуз бала чактан баштап керек болсо космоско чейин кетет, чексиздикти изилдегиси келет. Буга карабастан « адам деген ким?» деген суроо дайыма экинчи планда калууда, акыл өзүң изилдеп, жаны табылгаларды табууга аракеттенбейт. Өзүнүн сырын чечпестен жердин жана асмандын сырларын изилдегиси келет. “Өзүңдү бил, өзүңдү тааны” деген үгүт бардык аалымдардын жана философтордун үгүтү. Туркиянын гимнин жазган атактуу акын Мехмет Акиф мындай дейт: “Адам эки нерсени билиш керек: чегин жана эсебин. Мен чегимди билдим, бирок эсебимди эч билген жокмун...” Биздин замандагы адамдар болсо Акифти Акиф кылган чекти билүүдөн канчалык алысташса ошончолук эсепчи болуп кетет. Эсебин бир тыйын дагы калтырбай билип материалисттешкен адам чегин билбөө азап эмеспи? Эсебин эң жакшы билген адам өзүн жана чегин билбеди, өзүмчүлдөштү, дайыма өз курсагын гана ойлочу болду. Ушинтип чегинен чыкты, андан да ары кетти. Ушунчалык өзүнө ишенүү менен жана акылга сыйгыс эркелик менен рухий дүйнөдөн алыстады, өздүгүн унутту. Мынтип өзүн билбеген, чектен чыккан адам адамдык сапатын жогото баштады. Ошондой өзүн жоготуу ооруусунун айынан ата-бабаларыбыз кылымдар бою аздектеген баалуулуктар жоголуп, инсандык сапаттарга кол көтөрүлдү. Сезимдери жоголгондо адам өзүнүн жоготуусу кадыресе нерсе эмеспи?

Туура эмес нерселер кадыресе көрүнүшкө айланган дүйнөбүздө адам өзүнөн жана өзүнүн чындыктарынан кача турган болду.

Кай бирөө космоско саякатка кезекке турууда, кай бирөө Эверестке чыгууда. Айда же космостун башка терендиктеринде бейпилдик барбы, сүйүү, мээримдүүлүк барбы?

Адамга үстүртөн караган адам, дүйнөгө да ошондой карагысы келет. Бирок бул өзүмчүлдүктүн

күчөшү. Кандай гана негизсиз ырахат! Кандай гана ачуу ырахат!

Өзүн жоготуунун, мээримсиздиктин, акылдан адашуунун жыргалы бактылуу кылып жагабы адам баласын?

Албетте, жогорулоо жана бийиктөө ар бир адам баласынын укугу. Бирок бул нерсе Эверестке чыгуу менен жүзөгө ашырылбайт. Космостук жарыштар менен да болбойт. Адамды жалгыз гана Мираж кереметин жүзөгө ашырган ыймандык, улуттук, элдик тарбиянын, элдик идеялардын жолунан жана изинен барып, чыныгы инсандык бийиктикти, ички жана тышкы сулуулукту таба алат. Адам баласына жаратылыш тартуулаган теңдешсиз жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүп жогорулайт, бийиктейт жана элдик тарбия гана адамды адам кылаарын, керек болсо хан кылаарын билет.

Демек элдик нукура тарбия, элдик педагогика - узак убакыт аралыгында элдин тарыхый өнүгүшүндө жаралган жана элдин өз идеалына ылайык адамдагы асыл сапаттар, өз жерин сүйүү, адамгерчиликтүүлүк, каада-салтты билүүчүлүк, жашоого ишенимдүү кароо жана башка сапаттарды калыптандыруу үчүн акылман ойлорун, турмуштук тажрыйбаларын муундан-муунга өткөрүп олтураат.

Бул маселеге залкар жазуучу Ч.Т. Айтматов да өз мезгилинде көркөм чыгармалары аркылуу кайрылганы белгилүү. Мисалга алсак “Ак кеме” повестиндеги бала менен казак шоферунун сүйлөшүүсү, ар бир окурмандын сезимдерин козгоп, жашоонун ачуу чындыгын эскертип тургансыйт.

Анда бала шофердун жети атасын сураганда, ал үч атасын араң санап жеткирет.

- Жети атаңдын аттарын үйрөткөн жок беле акен? – деди бала.

- Ит билеби. Ага не тансык болдын? Жети атамы билбейм бирок, көрүп турасын гой, көп катары жасап жүрөм.

- Атам айтат, адамдар ата-тегин унутуп койсо, бузулуп кетет дейт.

- Ким бузулат? Кисилерме?

- Ооба.

- Не ушин?

- Анда дейт, атам айтат, бары бир балдарым, балдарымдын балдары билбей калат деп, адамдар жакшылык кылбай калат дейт. (266 – б).

Ооба өзүмчүлдүктүн баш айлантма азгырыгына алдырып жибергенде, адамдар ыйманын тебелеп, келечегин коркунучка коет, өткөндү унутат. Акылга сыйгыс эркеликтердин негизинде рухий жактан бузулуулар көбөйүп, адамдык чегин жоготот. Мээримдүүлүктүн, жакшылык кылуунун, сүйүүнүн жан дүйнөдөн алысташынын натыйжасында жаш наристелер жетим болуп, ата-энелерге урмат-сыйдын жоголуусу көбөйүүдө. Мындай туура эмес нерселерди жок кылуунун жолу, бир гана элдик нукура тарбияны баланын жан дүйнөсүндө өнүктүрүү. Элдик тарбия деген эмне? Ал качан пайда болгон?

Байыркы бабалардын турмуш практикасынан жаралган каада-салттар, үрп-адаттар эчен муундардын акыл элегинен өтүп, улам жаңы турмуштук жагдайларга ылайык байып, өнүгүп олтуруп, өрнөктүү жашоонун мыйзамына, эрежесине айланган. Ошентип, тарбиялоого байланышкан түшүнүктөр, педагогикалык билимдин алгачкы түйүлдүктөрү илим дегендин өзүнчө өмүр сүрүшүнөн кабар жок мезгилде эле пайда болгон. Ушуга байланыштуу чуваш элинин этнопедагогу Г.Н. Волков: «Эгерде тарбиянын пайда болуу жана өнүгүү тарыхын миң беттен турган китеп катары элестете турган болсок, мектеп жөнүндөгү алгачкы түшүнүк анын 995 же 996-беттеринде гана кезикмек», – деп жазат. (Кыргыз эл педагогикасы: изилдөөлөр, табылгалар. А. Алимбеков «Элдик педагогика деген эмне» Б.1998. 8-б.)

Демек, кыргыз элиндеги өздүгүн таануу ата – энеге, Ата журтка тиешелүү бүт нерселерге ыйык катары кароо салты жөнүндө, ата-бабалар жашоо образын каада-салтын өтө бекем сактап, бүт жашоо турмушун ыйык салтты сактоо идеясына киргизишкендиктери тууралуу жазуучу кылдаттык менен өз ойун жеткиликтүү билдире алгандыгын байкаса болот.

Улуттук өзгөчөлүктөрдү сактап калуу үчүн элибиздин салттуу коомдо калыптанган эмпирикалык философиялык идеяларын, жашоо принциптерин, инсады тарбиялоодогу чеберчиликти калыптандыруунун моделин үлгү тутуп, элибиз узак кылымдарда жараткан элдик педагогикасынын бай тажрыйбасын пайдалануу аркылуу келечек ээлерин, балдарды инсан катары ар тараптуу жетилтишибиз зарыл. Анткени бүгүнкү күндө глобалдашуу процесси жана башка өзгөрүүлөр, жаңылануулар элдин турмуш-тиричилигин, жашоо образын, нарк-насилини дөөлөттөрүн, умтулууларын жана башкаларын кескин өзгөртүп, коомдо, жаш муундарда рухий жардылыкты жаратууда.

Философияда үч функциясы бар. Биринчиси биологиялык функция. Бул – тукум улоо, келечекти сактап калуу. Экинчиси социалдык функция. Бул – адам коомун өнүктүрүү. Үчүнчүсү илим-билим функциясы. Бул – коомдун өнүгүшү прогрессин өнүктүрүү ага өз салымын кошуу. Адамзатка эң кереги – ыймандуу коом, тукум улоочулук, илим-билим. Тагыраак айтканда коомдогу рухий жар-

дылыктан арылуу үчүн элибиз узак кылымдарда жараткан жана турмуш сыноосунан өткөрүлгөн жогоруда аталып өткөн философиялык идеяларына таянуу менен, жаш муундарыбызды инсан катары калыптандыруу. Мындай элдик педагогикалык билимдер – оозеки чыгармаларда, каада-салттарда, үрп-адаттарда, материалдык маданий эстеликтерде идея, тажрыйба, факт, маалымат формасында орун алган. (Кыргыз эл педагогикасы: изилдөөлөр табылгалар. Элдик педагогика деген эмне? 1998. 9- б.)

Мисал катары эл оозунда айтылып жүргөн “Көп нерсе өзгөрөт” деген элдик уламышты алып көрөлү.

«Ал жаш жигит болчу. Бирок мээрим, кечиримдүүлүгү жогору эле. Учу кыйры араң көрүнгөн деңиз жээгиндеги сыртка чыгып калган деңиз жылдыздарын кайра океанга ыргытуу үчүн өлө тала чуркап жатты.

Анын мындай өлүп талып чуркоосун көргөн улгайган бир киши түшүнбөй, жигитке кайрылат:

– Эмне кылып жатасын, балам?

– Кечээ түн ичинде бороон чапкын болуп, толкундар деңиз жылдыздарын жээкке сүрүп салыптыр. Аларды куткаруу үчүн кайра деңизге ыргытып жатам.

Улгайган киши үмүтсүз күлүмсүрөп:

– Бирок балам, жээк бир нече километр. Деңиз жылдыздары болсо сан жеткис көп. Эмне өзгөрмөк эле?

Жигит деңизге ыргыткан бир жылдызды көрсөтүп:

– Бирок бул үчүн көп нерсе өзгөрөт», – дептир. (М.Ф.Гүлен., “Чырпыктан чынарга” 65-б.)

Илгертен эле ата-бабаларыбыз адамдын мына ушундай адамгерчиликтүү, боорукер, узакты көрө билген муундарын жан-дили менен андап – түшүнүп, абдан бийик баалап келишкени бүгүнкү күндө жаш муундардын адамдык аң сезимин өнүктүрүүнүн үлгүсү катары кызмат кылууда.

«Киши болоор кишинин киши менен иши бар» же казак элинин улуу акылманы Абайдын айтканындай: « Бир адам бар ишин билген, бир адам бар кишини билген ишини билбеген, бир адам бар кишини да билбеген, ишини да билбеген, дагы бирөө бар ишини да кишини да билген». Бирок адам болуу, акылдуу болуу акырындык менен ишке ашуучу рухий процесс. Аны жаратуу үчүн же адамдык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү үчүн эң биринчи каалоо керек. Ошол каалоону ишке ашырууда талыкпай өзүндөгү бекем эрки менен өзүн жакшы адам кылат жана ийгиликтерге жетише алат. Жашоодо жакшылык менен жамандык, кубаныч менен кайгы, ак менен кара, оң жана терс нерселер жанаша жүргөнү өзүнчө сырдуу көрүнүш. Табигаттын таң калыштуу мыйзамы. Адамда жакшы мүнөздөр менен кошо жаман мүнөздөрү да болот, алардан арылуу өзүн-өзү таануу, терс сапаттарды оңдоо өтө кыйынга турат. Ошондуктан эл “Сүт менен өткөн, сөөк менен кетет”, “Беш кол тең эмес” деген тыянак чыгарган. Жалпы адамзаттык баалуу-

луктарды сактоодо, күндөлүк турмушта акырындык менен өз ордун табууга үлгүргөн, туура эмес нерселерди аң сезимден жок кылуунун жолу, бир гана элдик нукура тарбияны ар бир адам баласынын жан дүйнөсүндө жашатуу. Бул нерсе балада өзүн билүү, өздүгүн таануу сыяктуу, ички жана тышкы сулуулукту туя билүү жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүүсүнө таасирин тийгизе алуусун илимий педагогика аныктаганы белгилүү. Педагогика илимдеринин доктору, профессор С.К.Рысбаев: «Дүйнөлүк билим берүү интеграциясы, глобализациялоо процесси улуттук тарбия таалимдерибиздеги жаңы башталмаларды өзүнүн удургуган чаңында калтырып буюктуруп кетүүсү, чакан элдин кечээки көчмөндүү

цивилизациясы алдынкы цивилизациянын тепсендигинде дагы да кала берээри анык». Ошондуктан улуттук тарбия гана адамды, адам кылып тарбиялоосун эстейли.

Адабияттар:

1. Алимбеков А. Кыргыз эл педагогикасы: изилдөөлөр, табылгалар. Б.1998. 8-9-б.
2. М.Ф.Гүлен. Чырпыктан чынарга. Б.2012. 35-б.
3. Ч.Айтматов. Гүлсарат. “Ак кеме” Б. 265-266-б.
4. Адамдын туруктуу өнүгүшү – өлкөнү өнүктүрүүнүн максаты жана майнабы., Б. 2013.

Рецензент: д.пед.н., профессор Рысбаев С.К.